

International scientific and practical conference devoted to the celebration of 5th anniversary of Visegrad Journal on Human Rights «Development of legal science: choice mechanisms and priorities implementation» : Conference proceedings, June 7–8, 2019. Snina : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 492 pages.

ORGANISING COMMITTEE

JUDr. **Martina Řeřichová**, PhD., Head of Slovak public organization «Lex Pro Omnes»;

Dmytro Bielov, Doctor of Juridical Sciences, Director of the Center for Ukrainian and European Scientific Cooperation, Professor at the Department of Constitutional Law and Comparative Jurisprudence, Uzhhorod National University;

Yaroslav Lazur, Doctor of Sciences (Law), Dean of the Faculty of Law, Uzhhorod National University.

Each author is responsible for content and formation of his/her materials.

The reference is mandatory in case of republishing or citation.

Constitution and state policy: the issue of correlation Belov D. M.	84
Human rights for information in social networks: current issues Gromovchuk M. V.	88
Komisár pre deti a právomoc vstupu do konania vo veciach starostlivosti súdu o maloletých JUDr. Pavol Judiak, PhD.	92
Šikana detí ako spoločenský problém PaedDr. Zuzana Kurucová, PhD.	103
Конституційне право на свободу думки: проблемні аспекти Барнич К. І.	112
Конституційно-правові аспекти членства адвокатів у Національній асоціації адвокатів України Гецько М. М.	116
Систематизація муніципального законодавства України у широкому та у вузькому розумінні Головко К. В.	127
Stages of development of the institute of Ukrainian advocacy in the aspect of the evolution of the understanding of the terms «lawyer» and «advocacy» Zaborovsky Viktor, Buletea Sibilla, Klyap Viktoria, Chepys Olesia	129
Конституційно-правові засади децентралізації публічної влади в Королівстві Іспанія Закоморна К. О.	151
Особливості законодавчого регулювання фінансування діяльності професійних спілок в Україні та Латвії Піфко О. О.	154
Проблеми подвійного (множинного) громадянства в Україні Толкачова І. А.	157
Конституційне закріплення принципу справедливості як запорука моральності українського законодавства Шевчук Р. М.	160
CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE. FAMILY LAW	
Uznanie a výkon cudzieho rozhodnutia o peňažnej sankcii – niektoré praktické problémy súvisiace s doručovaním vo vzťahu k Spolkovej republike Nemecko ako štátu pôvodu JUDr. Tomáša Lisanského	163
Podmienky ochrany práva na prerokovanie veci bez zbytočných prietáhov, resp. v primeranej lehote JUDr. Júlia Ondrová, PhD.	172
Окремі аспекти судової моделі медіації в процесуальному законодавстві України Гецько М. М., Фрідманський Р. М.	188

**STAGES OF DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE OF UKRAINIAN
ADVOCACY IN THE ASPECT OF THE EVOLUTION OF THE
UNDERSTANDING OF THE TERMS «LAWYER» AND «ADVOCACY»**

Zaborovsky Viktor

Doctor of Law,

*Associate Professor of Department of Civil Law and Process, Law Faculty
«Uzhhorod National University»*

Buletea Sibilla

Doctor of Law,

*Head of Department of Civil Law and Process, Law Faculty
«Uzhhorod National University»*

Klyap Viktoriia

*Department of Civil Law and Process, Law Faculty
«Uzhhorod National University»*

Chepys Olesia

Candidate of Law Sciences,

*Associate Professor of Department of Civil Law and Process, Law Faculty
«Uzhhorod National University»*

Uzhhorod, Ukraine

Постановка проблеми. В правовій державі, для забезпечення реальної можливості захисту прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, існує інститут адвокатури. Адвокатуру на сучасному етапі її розвитку необхідно сприймати як ключову правозахисну інституцію, що відіграє одну із провідних ролей у забезпеченні належних умов проживання людини в громадянському суспільстві, тобто у формуванні якісного стану такого суспільства, оскільки рівень її розвитку потрібно розглядати як індикатор становлення демократії в цивілізованому суспільстві. Одним з дискусійних і актуальних питань у сфері діяльності такого інституту є питання про етапи становлення та розвитку адвокатури, зокрема в аспекті еволюції розуміння термінів «адвокат» і «адвокатура». Таке дослідження надає можливість на більш глибокому концептуальному рівні з'ясувати правову природу даного інституту насамперед в контексті з'ясування сутності правового статусу адвоката¹, а також більш ґрунтовно розкрити дефініції понять «адвокат» і «адвокатура», що було неодноразово предметом наших наукових досліджень².

¹ Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення незалежної адвокатури України: монографія / В.В. Заборовський. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 900 с.; Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в Україні / В.В. Заборовський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2012. – Вип. 19. – Т. 1. – С.162–164.; Заборовський В.В. Незалежний правовий статус адвоката [Електронний ресурс] / В.В. Заборовський // Порівняльно-аналітичне право. – 2017. – № 1. – С. 266-268. – Режим доступу: http://pap.in.ua/1_2017/81.pdf

² Заборовський В.В. До питання про дефініцію поняття «адвокат» / В.В. Заборовський // Проблеми законності. – 2016. – № 132. – С. 75-82.; Заборовський В.В. Плюралізм у розумінні поняття «адвокатура» та його співвідношення із поняттям «адвокат» / В.В. Заборовський // Проблеми законності. – 2016. – № 135. – С. 234-244.

Стан дослідження. Проблема визначення етапів становлення та розвитку інституту вітчизняної адвокатури були предметом досліджень ряду науковців. Серед вчених, які досліджували окремі аспекти даної проблеми, доцільно виокремити праці М.Р. Аракеяна, М.Ю. Барщевського, Т.В. Варфоломєвої, Є.В. Васьковського, М.М. Кобилецької, А.Г. Кучерени, А.В. Меланчук, Г.А. Павлової, О.В. Попелюшко, О.Д. Святоцького, О.В. Синеокий, І.І. Трунова, Д.П. Фіолєвського, О.Г. Яновської та інших. Разом із тим і сьогодні залишається достатня кількість дискусійних питань у даній сфері.

Метою даної статті є аналіз становлення та етапів розвитку інституту вітчизняної адвокатури в контексті еволюції розуміння терміно-понять «адвокат» та «адвокатура». Основними завданнями автори ставлять перед собою: визначити основні етапи розвитку української адвокатури; розкрити еволюцію розуміння термінів «адвокат» і «адвокатура» в ході історичного розвитку даного інституту; а також з'ясувати моменти нормативного закріплення як термінів, так і понять «адвокатура» та «адвокат».

Виклад основного матеріалу. В юридичній літературі наявні різноманітні погляди щодо походження адвокатури. Так, деякі вчені виходять з того, що «адвокатура – найдавніша і в той же час загальнолюдська інституція»³, зазначаючи також те, що адвокатура «існувала в усі часи і в усіх народів»⁴. Протилежної точки зору дотримуються, зокрема, Жуль Ле-Берк'є (вказував, що є народи настільки ж давні, як піраміди, але які не мають адвокатури)⁵ та М. Грелле-Дюмазо (походження адвокатури пов'язував з тим, що вона, ймовірно, була сучасником першого судового розгляду й першого суду)⁶.

З метою встановлення походження термінів «адвокат» та «адвокатура», не вдаючись до поглибленого дослідження історії інституту адвокатури, вважаємо за можливе погодитися з висновком, якого дійшов Є.В. Васьковський: «Особливий клас адвокатів, тобто осіб, що цілком присвятили себе правозаступництву і займаються ним як професією, виникає тільки на більш високому ступені розвитку юридичного ладу, коли звичаєве право, яке живе у свідомості народу, замінюється писаним законом і коли знання цього закону перестає бути доступним для всіх і кожного»⁷.

Що стосується вже безпосередньо походження інституту вітчизняної адвокатури, то ми погоджуємося з позицією О.В. Синеокого, який вказує на те, що її прообраз «зародився ще в часи Київської Русі (IX-XII ст.), коли роль захисників у суді виконували рідні та друзі сторін, «послухи» (свідки обви-

³ Святоцький О.Д. Адвокатура історія і сучасність / О.Д. Святоцький, В.В. Медведчук. – К.: Ін Юре. 1997. – 320 с.

⁴ Кучерена А.Г. Роль адвокатури в становленні громадянського общества в Росії: автореф. дис. на соискание учен. степени докт. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Судебная власть, прокурорский надзор, организация правоохранительной деятельности, адвокатура» / А.Г. Кучерена. – М., 2002. – 44 с.

⁵ Le Berquier Jules. Le barreau moderne, français et étranger [Електронний ресурс] / Jules Le Berquier. – Paris: Marchal, Billard – 1882 – 2-e éd. – 534 p. – Режим доступу: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k94645d/f16.image>

⁶ Grellet-Dumazeau M. Le Barreau romain, recherches et études sur le barreau de Rome, depuis son origine jusqu'à Justinien, et particulièrement au temps de Cicéron [Електронний ресурс] / M. Grellet-Dumazeau. – Paris: Durand – 1858 – 2-e éd. – 475 p. – Режим доступу: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6355041s/f62.image>

⁷ Васьковський Є.В. Организация адвокатуры: в 2 ч. / Е.В. Васьковський. – С.-Пб.: Н.К. Мартынов. 1893. – Ч. 1: Очерк всеобщей истории адвокатуры. – 621 с.

есного), «видоки» (свідки вчиненого стороною або спірного факту). На цьому етапі судочинство характеризувалося суцільним пануванням звичаєвого права та повною його перевагою над писаним законом, робота захисника у містах мала характер громадського, товариського, а не професійного заняття. З таких же позицій виходять і Р.А. Чайка та П.В. Кучевський, які зазначають, що «першим кроком у формуванні даного інституту права та підставою для організації професійних захисників було судове представництво, що склалося у часи Київської Русі, у тому числі активна допомога у цьому процесі родичів «сутяжников» і їх «суседей», «миру» тощо»⁹.

Вислугує на увагу позиція О.Г. Яновської, яка вказує, що «в Україні, як і в інших слов'янських державах, адвокатура існувала досить тривалий час, але не у вигляді самостійної професії, а у зв'язку з судовим представництвом, на початку допускалося тільки як виняток для деяких категорій осіб (дітей, сліпих, людей похилого віку, ченців, глухих) і одержало згодом вільне застосування, перетворившись у професійне заняття особливого класу осіб, які краще знали кримінальне право та процесу, стали в цей же час виконувати роль і правозаступників»¹⁰. Ми звертаємо увагу на те, що в подальшому О.Г. Яновська робить висновок, згідно з яким професійна адвокатура в Україні сформувалася в період польсько-литовської доби (XIV–XVII ст.)¹¹. Такої ж точки дотримується й В.О. Святоцька, яка зазначає, що перші зародки станової професійної адвокатури на українських землях з'являються за часів перебування у складі Великого князівства Литовського і Польського королівства (XIV–XVII ст.). У цей період звичаєве право витісняється писаним законом у містах та загальнодержавних судах, де запроваджується магдебурзьке (німецьке міське) право (XV ст.). Справа судового захисника в міських та загальнодержавних судах цього часу набуває професійного характеру. За часів польсько-литовської доби на перший план у якості захисника виступає прокуратор»¹².

Якщо поділяємо позицію авторів про те, що формування на Україні адвокатури, яка набуває рис професійного характеру, відбувається за часів польсько-литовського правління (XIV–XVI ст.ст.). До такого висновку нам дає можливість дійти аналіз положень Статутів Великого князівства Литовського (у редакціях – 1529, 1566 та 1588 років), які діяли на українських зем-

⁹ Савицький О.В. Адвокатура як інститут правової допомоги і захисту: учебне посібник / О.В. Савицький. – Х.: Право, 2008. – 496 с.

¹⁰ Чайка Р.А. Участь захисника на досудовому слідстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Р.А. Чайка. – Х., 2008. – 19 с.; Кучевський П.В. Діяльність адвоката у кримінальному процесі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / П.В. Кучевський. – К., 2011. – 18 с.

¹¹ Яновська О.Г. Адвокатура України: навч. посібник / О.Г. Яновська. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 280 с.

¹² Заборовський В.В. Зародження інституту української адвокатури (IX–XVIII ст.) / В.В. Заборовський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2015. – Вип. 35. – Ч. 1, Т. 3. – С. 139–142.

¹³ Святоцька В.О. Інститут адвокатури України: становлення та розвиток: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / В.О. Святоцька. – Л., 2010. – 20 с.

лях до 1840 року (на території Київської, Подільської та Волинської губерній) та 1843 року (на Лівобережній Україні).

Так, у Першому Статуті Великого князівства Литовського (1529 року) застосовуються терміни «заступники» й «прокуратори». Про заступників, зокрема, йдеться в арт. 8 (про заміну в судовому процесі однієї особи іншою), в той час як арт. 9 (про прокураторів) Розділу 6 (Про суддів)¹³ застосовує відповідно інший термін. Щодо розмежування вказаних термінів, то заслугове на увагу думка М.Р. Аракеляна, який вказує на «відсутність чітких меж між «заступником» (арт. 8) і «прокуратором» (арт. 9). Тільки при ретельному аналізі зазначених артикулів і судових справ можна углядіти цю межу: послугами першого користувалися родичі, хворі та немічні люди, послугами другого – заможні шляхтичі. Така нечіткість у регламентації правового статусу прокуратора не визначає і його відповідальності за програму справу. Однак ця відповідальність простежується в забороні бути прокуратором особою, яка не має осілості, тобто земельних володінь у Великому князівстві Литовському, і з якого, у разі програвшу справи, нічого стягнути»¹⁴. У цьому разі заслугове на увагу й твердження В.О. Попелюшко, який вказує, що така відмінність простежується й в тому, що особа, яка заступала сторону цілком або в межах доручення, на відміну від прокуратора, брала на себе власну особисту відповідальність у справі¹⁵. Ми поділяємо позицію науковців, що вказане дає підставу говорити про прокуратора як фахівця, для якого заступництво стало професією і послуги якого стали платними, тобто йдеться фактично про адвоката в сучасному його розумінні. Тож заслугове на увагу точка зору В.О. Попелюшко, згідно з якою «день прийняття закону про цю професію, 29 вересня, дату, коли у далекому 1529 році було ухвалено перший Литовський Статут, можна вважати днем української адвокатури»¹⁶.

У Другому Статуті Великого князівства Литовського (1566 року) судовому представництву присвячені артикули 31-37 Розділу 4 (Про суддів та про суди). Аналіз вказаних артикулів дає можливість дійти висновку, що в Статуті 1566 року вже більш чітко розмежовані статуси заступника як уповноваженої особи відповідача в суді, і прокуратора – професійного представника особи. Так, в арт. 32 Розділу 4 Статуту 1566 року зазначається, що «коли б хто за позовами або на котрому року припалому не міг на суді бути, як за хворобою, так і за іншими деякими причинами і потребами своїми; тоді прокура-

¹³ Статуту Великого князівства Литовського: у 3-х т. / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова – Одеса: Юридична література, 2003. – Т. 1: Статут Великого князівства Литовського 1529 року. – 464 с.

¹⁴ Аракелян М.Р. Развитие института судебного представительства в Великом княжестве Литовском / М.Р. Аракелян // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. – Одеса: Юридична література, 2009. – Т. VIII. – С. 101-109.

¹⁵ Попелюшко О.В. Щодо питання про зародження та становлення адвокатури України [Електронний ресурс] / В.О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 1(13). – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16pvosau.pdf>

¹⁶ Попелюшко О.В. Щодо питання про зародження та становлення адвокатури України [Електронний ресурс] / В.О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 1(13). – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16pvosau.pdf>

тора або уповноваженого свого може замість себе у справі мати»¹⁷. Водночас в арт. 33 цього ж Розділу вказується: «коли б хто, не будучи в змозі сам вести справу свою в суді і не вміючи мовити, прокуратора вимагав; тоді суд повинен йому з вряду прокуратора дати і наказати прокуратору від його імені мовити і справу його вести»¹⁸.

Щодо Третього Статуту Великого князівства Литовського (1588 року), то науковці характеризують його як найбільш «систематизований закон, згідно з яким жила держава періоду Литовсько-Руської доби»¹⁹, та як такий, що «найбільш докладніше встановлював порядок судового захисту»²⁰. Інституту судового представництва було присвячено п'ять артикулів (арт. 55–61) Розділу IV (Про суди і про суддів) Статуту²¹. Зокрема, в арт. 56 йшлося про необхідність отримання письмового доручення на ведення справи прокуратором, яке визначало межі його повноважень, за винятком особистої присутності сторони (арт. 57). Арт. 58 передбачав ряд вимог, яким мав відповідати прокуратор. На нашу думку, найбільш прогресивним положенням цього Статуту був арт. 57, який закріплював норму про обов'язкове призначення прокуратора малозабезпеченим і сиротам (до того ж, де б хто не міг і не вмів сам мовити і справу свою в суді вести, а через убожество і нестатки свої прокуратора сам собі найняти не міг, як вдови і сироти, і просили б вряду про прокуратора, тоді вряд має такому прокуратора задарма надати і наказати від них у суді відповідати, і прокуратор має у тому вряду послухатись)²². Враховуючи вказане, можна дійти висновку, що діяльність прокуратора вже набуває вигляду самостійної професії, а це свідчить про зародження вже професійної адвокатури, але жодним чином не про її організаційне оформлення.

Крім цього, ми звертаємо увагу й на те, що у вказаний період використовувався й термін «адвокат» (*advocatus*), але він мав зовсім інше значення²³. Так, М.М. Кобилецький вказує, що «після надання українським містам магдебурзького права впродовж XIV–XV ст. виїт стає найвищою посадовою особою (*Vogt, Advocatus*). Стосовно цієї посади вживали також назву *Erbvogt, Erbrichter, Advocatus sive iudex haereditarius* (адвокат, або суддя у спадкових справах)»²⁴. М. Бевз також зазначає, що «так зване «магдебурзьке право са-

¹⁷ Статуту Великого князівства Литовського: у 3-х т. / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2003. – Т. II : Статут Великого князівства Литовського 1566 року. – 560 с.

¹⁸ Статуту Великого князівства Литовського: у 3-х т. / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2003. – Т. II : Статут Великого князівства Литовського 1566 року. – 560 с.

¹⁹ Сафулько С.Ф. Енциклопедичний довідник майбутнього адвоката: у 2 ч. / О.Д. Святоцький, Т.Г. Захарченко, С.Ф. Сафулько та ін.; за заг. ред. С.Ф. Сафулька. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – Ч. I. – 616 с.

²⁰ Яновська О.Г. Адвокатура України: навч. посібник / О.Г. Яновська. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 280 с.

²¹ Статуту Великого князівства Литовського: у 3-х т. / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2003. – Т. III : Статут Великого князівства Литовського 1588 року. – 568 с.

²² Статуту Великого князівства Литовського: у 3-х т. / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2003. – Т. III : Статут Великого князівства Литовського 1588 року. – 568 с.

²³ Заборовский В.В. Становление и развитие института украинской адвокатуры во времена Киевской Руси и в период польско-литовского правления / В.В. Заборовский // *Teise*. – 2016. – № 100. – С. 140–145.

²⁴ Кобилецький М.М. Магдебурзьке право і його застосування в Україні (XIV – перша половина XIX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / М.М. Кобилецький. – Л., 2010. – 35 с.

моуправління» міста реалізувалось в Жовкві таким чином. Судова влада належала «лаві» із семи членів, які називались лавниками (Scabini) і які обирались із числа міщан. Очолював засідання лави вїйт міста (Advocatus). Це окрема особа, яка вибиралась чи призначалась власником із числа мешканців міста чи замку»²⁵. Слушним є й твердження М.П. Кулаковського, який зазначає, що «вїйт (advocatus) у період виникнення міста виступав як осадчий і представляв фактично єдину в ньому владу. З часом вїйти були підпорядковані заможній шляхті чи магнатам, а ще пізніше потрапили в залежність від міської ради і бурмістрів. Зазвичай їх обирали на один рік із середовища лавників, міських писарів чи підписків. Вїйт очолював міське судочинство, судив цивільні та кримінальні справи»²⁶. Все це дає можливість дійти висновку, що в цей час термін «адвокат» мав зовсім інше значення, оскільки стосувався посадової особи – «вїйта», на якого фактично й покладалося здійснення судової влади в місті.

Щодо Московського царства та Російської імперії, то термін «адвокат» протягом тривалого часу не вживався в сучасному розумінні цього слова, а натомість відносився до лайливих слів. Як зазначає Г. Резнік, «слово «адвокат» було лайливим і не вживалося, бо вважалося, що адвокати – винуватці всіх потрясінь, всіх революцій»²⁷. Тут доречно згадується уривок з маленького роману О. Бородині: «У селі, де жив Микола Миколайович основну частину свого свідомого життя, слово «адвокат» було лайливим, ним хлопчачки обзивали старого безногого опера, який іноді вилазив не без страху на пугівець подихати свіжим повітрям і ховався від населення у своїй хаті, як ворог народу, трохи не під ліжком»²⁸.

Термін «адвокат» щодо характеристики осіб, на яких покладається функція захисту та представництва в суді, в юридичну лексику «вводиться у XVIII ст.»²⁹. Так, термін «адвокат» вперше був використаний у 1715 році у збірнику військово-процесуального права «Короткий виклад процесу або судових тяжб», який розглядається як 3-тя частина Військового статуту Петра I 1716 року. У гл. 5 цієї збірки (Про адвокатів та повноважних) зазначалося: «Хоча в середині процесу чолобитник або відповідач занедужає або інші важливі причини до того залучаться так, що їм самим своєю особою в крігсрехт з'явитися неможливо, то дозволяється їм для висновку своєї справи використо-

25 Безз М. Самоврядування та архітектурний розвиток приватних резиденціональних міст в Галичині у XVII-XVIII ст. // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. Адміністративний устрій та самоврядування в Україні XVII-XVIII ст. – 1999. – Вип. VII. – С. 32-38.

26 Кулаковський П.М. Інструкція сеймику Чернігівського воєводства 1646 року / П.М. Кулаковський // Україна модерна. – 2001. – Число 6. – С. 113-138.

27 Резнік Г.М. Лекція «О справедливости» (к 150-летию судебной реформы в России) [Электронный ресурс] / Г.М. Резнік – Режим доступа: <http://open-lecture.ru/lectures/reznik>

28 Бородиня А. Маленький роман «Спички» [Электронный ресурс] / А. Бородиня. – Новый Мир. – 1993. – № 6. – Режим доступа: http://magazines.russ.ru/novyi_mi/1993/6/borod-pr.html

29 Анохина С.В. Институт судебного представительства в России XV – вторая половина XIX вв.: историко-правовое исследование: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория права и государства; история права государства». 12.00.11 «Судебная власть, прокурорский надзор, организация правоохранительной деятельности» / С.В. Анохина. – Ставрополь, 2010. – 25 с.

увати адвокатів і їх замість себе в суд посилати»³⁰. Слід зауважити, що дія положень Військового статуту 1716 року спочатку не поширювалась на українські землі, але у подальшому, у зв'язку з прийняттям царського указу від 20 грудня 1763 року почали застосовуватись й у козацьких військових справах³¹.

Проте, офіційного закріплення в нормативно-правових актах цей термін не отримував ще протягом тривалого часу. Все це пояснювалося, на нашу думку, тим, що з боку тогочасної влади складалося негативне ставлення до інституту адвокатури. До прикладу можна навести висловлювання російської імператриці Катерини II (1729-1796 рр.): «Адвокати та прокурори у мене не законодавствують і законодавствувати не будуть, поки я жива, а після мене будуть слідувати моїм засадам»³². Як зазначає Є.В. Васьковський, «побоювання Катерини поділяв і її онук імператор Микола I. Г. Колмаков розшукує у своїх спогадах, що коли одного разу князь Дм.Вл. Голіцин вказав Государю на необхідність адвокатури, Государ спохмурнів і відповів: «Ти, я бачу, довго жив у Франції і ще під час революції, а тому й не дивно, що ти засвоїв собі тамешні порядки. А хто погубив Францію, що не адвокати, згадай гарненько! Хто були Мірабо, Марат, Робесп'єр та інші? Ні, князь, поки я буду царювати, Росії не потрібні адвокати, проживемо і без них»³³. Все це дає нам можливість погодитися із Т.М. Ільїною що «слід вважати, що цим пояснюється відсутність офіційного закріплення терміна в нормативних документах. Цим же, на наш погляд, пояснюється відмова від терміна «адвокат» в майбутньому, при запровадженні інституту адвокатури в другій половині XIX століття»³⁴. Враховуючи вказане, можна дійти висновку, що термін «адвокат» в Російській імперії застосовувався у XVIII ст., але використовували його в юридичній лексиці, науковій літературі тощо, а в нормативних документах цей термін замінювався на інші (наведемо приклад, дещо забігаючи наперед) – «присяжний повірений», «приватний повірений» тощо.

Важливий етап розвитку вітчизняної адвокатури пов'язаний із проектом Кодексу українського права під назвою: «Права, згідно з якими судиться малоросійський народ», кодифікаційні роботи над яким тривали 15 років до

³⁰ Краткое изображение процессов или судебных тяжб (1715 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.history.ru/content/view/1276/87/1/>

³¹ Хавронюк М.І. Військові злочини: навчальний посібник / М.І. Хавронюк. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1995. – 156 с.; Романовський Я. Історія формування та розвитку військового судочинства на території України / Я. Романовський, О. Хлопешкий // Схід. Аналітично-інформаційний журнал. – 2008. – № 7 (91). – С. 63-67.

³² Шевчук А. Інтеграція республіканського інституту адвокатури до російської судової системи на Волині наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. / А. Шевчук : матеріали IV Волинської міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 10-річчю заснування історичного факультету Житомирського державного університету ім. І. Франка (м. Житомир, 18-19 листопада 2011 р.). – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 103-105.

³³ Васьковскій Е.В. Организация адвокатуры: в 2 ч. / Е.В. Васьковскій. – С.-Пб.: Н.К. Мартынов, 1893. – Ч. 1: Очерк всеобщей истории адвокатуры. – 621 с.

³⁴ Ильина Т.Н. Понятие «адвокатура» в дореволюционной России: семантические и правовые особенности / Т.Н. Ильина // Историко-правовые проблемы: новый ракурс: сборник научных статей. – Курск: КГУ, 2012. – Вып. 5. – С. 142-158.

1743 року³⁵. І як зазначає О. Г. Яновська: «хоча цей законопроект і не був прийнятий царським урядом, однак застосовувався на практиці»³⁶. Цей акт Т. О. Остапенко вважає «однією з найцінніших пам'яток української правової культури XVIII ст.»³⁷. Питанням адвокатури присвячено статті 7-11 Глави VIII згаданого проекту Кодексу. Позитивність цього періоду розвитку вітчизняної адвокатури, в аспекті досліджуваної нами проблематики, полягає в тому, що в «Правах, згідно з якими судиться малоросійський народ» не тільки вперше використовуються терміни «адвокат» та «повірений» (які, виходячи з назви статті 7 – про адвокатів або повірених³⁸ та його змісту, фактично розглядаються як синоніми), але й вперше здійснюється спроба надати визначення поняттю «адвокат». Так, у п. 1 згаданого арт. 7 Глави VIII зазначається, що «адвокат, плєніпотент, патрон, прокуратор і повірений називається той, хто в чужій справі, з чийогось доручення замість нього на суді обстоєє, відповідає й розправляється»³⁹.

Організаційне оформлення інституту професійної адвокатури, на думку більшості науковців, було юридично оформлено внаслідок проведення судової реформи 1864 року, яка стала, за твердженням А. В. Меланчук, «відправною точкою становлення сучасної адвокатури»⁴⁰. О. Д. Святоцький та М. М. Михеєнко вказують на те, що «як самостійний правовий інститут адвокатура в Україні була запроваджена після проведення на початку 60-х рр. XIX ст. судової реформи, в результаті якої поряд із проголошенням таких буржуазно-демократичних принципів, як відокремлення його від адміністрації, загальний і рівний для всіх суд, гласність процесу тощо, було закріплене й право обвинуваченого на захист»⁴¹. З подібних позицій виходять й укладачі Енциклопедичного довідника майбутнього адвоката, які зазначають, що «судова реформа 1864 р. заклала основи компетентної й самоврядної організації адвокатів. Таким чином сформувалась адвокатська професія. Адвокати поділялися на дві групи: присяжні повірені, які давали професійну присягу адвокатів, об'єднувалися в корпорації, і приватні повірені, які займались адвокатською практикою індивідуально. Присяжні повірені відігравали серед адвокатів провідну роль. Ними були представники найбільш освіченої частини

³⁵ Резнік О. І. Система джерел українського права XVIII ст.: аналіз крізь призму кодифікації права Гетьманщини / О. І. Резнік // Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили. – 2012. – Вип. 171. – Т. 183. – С. 21-25.

³⁶ Яновська О. Г. Адвокатура України: навч. посібник / О. Г. Яновська. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 280 с. Тематизація права України-Гетьманщини XVIII ст. [Електронний ресурс] / Т. О. Остапенко // Актуальні проблеми політики. – 2014. – Вип. 51. – С. 440-446. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2014_51_35

³⁸ Права, по котрым судиться малоросійський народ / Под ред. А. Ф. Кистяковського. – Киев, Университетская типография (И. И. Завадского), 1879. – 1063 с.

³⁹ Яковлів А. Український кодекс 1743 року «Права, по котрым судиться малоросійський народ»: його історія джерела та систематичний виклад змісту / А. Яковлів. – Мюнхен: Заграв, 1949. – 210 с.

⁴⁰ Меланчук А. В. Адвокатура в Російській Імперії і сучасній Україні (порівняльно-правовий аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук спец. 12.00.10 «Судовострій, прокуратура та адвокатура» / А. В. Меланчук. – Одеса, 2014. – 22 с.

⁴¹ Святоцький О. Д. Адвокатура України: навч. посіб. / О. Д. Святоцький, М. М. Михеєнко. – К.: Ін Юре, 1997. – 224 с.

суспільства. Професійні об'єднання присяжних повірених організовувалися за територіальною ознакою»⁴².

Таке професійне об'єднання присяжних повірених «здійснювалося за територіальним принципом шляхом обрання адвокатами відповідного судового округу самоврядного органу адвокатів – Ради присяжних повірених, що здійснювала адміністративну та дисциплінарну владу відносно адвокатів відповідного судового округу»⁴³. До 1917 року в Україні існували «три округи судових палат – Харківський, Київський та Одеський, де і діяли ради присяжних повірених»⁴⁴. Зокрема, до прав та обов'язків ради присяжних повірених належали: розгляд прохань осіб, які бажають приписатися до числа присяжних повірених або вийти з цього звання, і повідомлення судовій палаті про їх приписку або відмову в цьому; призначення повірених по черзі для безоплатного ходіння по справах осіб, які користуються на суді правом бідності; розгляд скарг на дії присяжних повірених і нагляд за точним виконанням ними законів, встановлених правил і всіх прийнятих ними на себе обов'язків відповідно до користі їх довірительів; визначення розміру винагороди повіреному за такою у випадку незгоди з цього питання між ним і стороною або коли між ними не укладено письмової угоди; визначення стягнень, що накладаються на повірених як на власний розсуд ради, так і за скаргами, що надходять до ради⁴⁵. Крім цього, потрібно врахувати й те, що «зарахованому до числа присяжних повірених рада видавала відповідне свідоцтво й після приєднання цієї особи до присяги її заносили до списків, які щороку публікувалися в офіційній пресі для загального відома»⁴⁶.

Ми звертаємо увагу на те, що ряд видатних адвокатів того часу судову реформу 1864 р. взагалі вважають початковим етапом зародження інституту адвокатури, вказуючи на відсутність правового зв'язку між адвокатами (присяжними та приватними повіреними) та їх «попередниками»⁴⁷. Так, Н.А. Потехін, характеризуючи «дореформених» адвокатів, вказує, що «ми народились не із них, ми навіть не маємо походження з їх попелу, ми абсолютно нові люди, ні історичної спорідненості, ні послідовного зв'язку з ними

⁴² Сафулько С.Ф. Енциклопедичний довідник майбутнього адвоката: у 2 ч. / О.Д. Святоцький, Г.Т. Захарченко, С.Ф. Сафулько та ін.; за заг. ред. С.Ф. Сафулька – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – М. 1. – 616 с.

⁴³ Коваль М. Державна влада та адвокатура в світлі забезпечення справедливого судочинства в Україні [Електронний ресурс] / М. Коваль // Юридичний журнал. – 2006. – № 5. – С. 45–54. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2251>

⁴⁴ Савуляк Р. Особливості проведення судової реформи 1864 року в Україні / Р. Савуляк // Проблеми становлення і захисту прав людини в Україні: матеріали VIII Регіональної науково-практичної конференції (м. Львів, 13–14 лютого 2002 р.) – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. – С. 92–96.

⁴⁵ Лавицька М.І. Развитие российской адвокатуры в период с 1864 по 1917 год / М.И. Лавицкая // Ученые записки Орловского государственного университета. – 2012. – № 4. – С. 56–64.

⁴⁶ Сафулько С.Ф. Енциклопедичний довідник майбутнього адвоката: у 2 ч. / О.Д. Святоцький, Г.Т. Захарченко, С.Ф. Сафулько та ін.; за заг. ред. С.Ф. Сафулька – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – М. 1. – 616 с.

⁴⁷ Заборовський В.В. Розвиток інституту української адвокатури відповідно до положень судової реформи 1864 року/ В.В. Заборовський // Актуальні питання розвитку права та законодавства: наукові матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 18–19 грудня 2015 р.) : у 2-х ч. – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2015. – Ч. 1. – С. 11–13.

не маємо, чим і можемо пишатися»⁴⁸. Подібної точки зору дотримується В.Д. Спасович, який у своїй промові на честь К.К. Арсенєва зауважив: «зоологи дошукуютьс я, але поки не дошукалися, а вірять у самозародження організму (spontanea generation). У нас саме є приклад такого самозародження. Нічого подібного не було на Русі. Ми вийшли не ex ovo, ми не вилупилися зі шкаралупи, ми без роду і племені»⁴⁹. Таку позицію фактично поділяли й автори тритомної праці по історії російської адвокатури, які на підставі вищевказаних висловів зазначали: «Історії російської адвокатури, таким чином, байдуже до того, що передувало судовій реформі, їй там шукати нічого й нема чого піднімати завесу безраднісного минулого»⁵⁰. Подібної позиції дотримуються й сучасні науковці. Зокрема, О.Г. Яновська, досліджуючи діяльність професійної адвокатури після судової реформи 1864 року вказує, що «на зміну «юридичним знахарям» прийшли високопрофесійні юристи»⁵¹.

Не применшуючи ролі судової реформи 1864 року, ми все ж таки не поділяємо такої позиції, а вважаємо, що на цьому етапі розвитку саме вітчизняної адвокатури відбулося організаційне оформлення інституту професійної адвокатури, в той час як зародження адвокатури як самостійної професії відбулося на попередніх етапах її розвитку (зокрема, за час дії Статутів Великого князівства Литовського). У цьому разі потрібно звернути увагу й на те, що попри фактичне організаційне формування інституту професійної адвокатури (наприклад, стосовно присяжних повірених став використовуватися новий термін – «стан» (рос.: «сословие»)⁵², що означав співтовариство юристів, об'єднаних освітою і поведінкою, і які виконували специфічну суспільну функцію), у нормативно-правових актах так й не отримали своє визнання терміни «адвокат» й «адвокатура».

Подальший етап розвитку інституту адвокатури (1917-1992 роки), який в юридичній літературі отримав різні найменування («післяреволюційний період»⁵³, «радянський період»⁵⁴ тощо), характеризується значною кількістю подій, які впливали на її розвиток, що надавало можливість науковцям поділяти цей період на ряд самостійних етапів. Так, Р.А. Чайка та

⁴⁸ Потехин П.А. Очерки из воспоминаний адвоката / П.А. Потехин // Право. – 1900. – № 1-52. – С. 2213-2220.

⁴⁹ Спасович В.Д. Застольные речи в собраниях сословия присяжных поверенных округа С.-Петербургской судебной палаты (1873-1901) / В.Д. Спасович. – Лейпциг: Изд. Э.Л. Каспаровича, 1903. – 104 с.

⁵⁰ История русской адвокатуры: в 3-х т. / И.В. Гессен. – М.: Изд. Советов Присяж. Повер., 1914. – Т. 1: Адвокатура, общество и государство, 1864-1914. – 672 с.

⁵¹ Яновська О.Г. Адвокатура України: навч. посібник / О.Г. Яновська. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 280 с.

⁵² Баршевский М.Ю. Проблемы российской адвокатуры: автореф. дис. на соискание учен. степени докт. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституционное право; государственное управление; административное право; муниципальное право», 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / М.Ю. Баршевский. – М., 1997. – 51 с.

⁵³ Святошський О.Д. Адвокатура України: навч. посіб. / О.Д. Святошський, М.М. Михеєнко. – К.: Ін Юре. 1997. – 224 с.

⁵⁴ Павлова Г.А. Статус адвокатуры в Российской Федерации на современном этапе ее развития: дис. кандидата юрид. наук: 12.00.11 / Павлова Галина Анатольевна. – М., 2005. – 245 с.; Яновська О.Г. Адвокатура України: навч. посібник / О.Г. Яновська. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 280 с.

П.В. Кучевський виділяють два етапи⁵⁵, в той час як укладачі Енциклопедичного довідника майбутнього адвоката виділяють аж шість етапів⁵⁶.

Ми звертаємо увагу, що на розвиток інституту адвокатури суттєво вплинули революційні події 1917 року⁵⁷. Так, 4 січня 1918 р. Народний Секретаріат прийняв постанову «Про введення народного суду», якою було скасовано присяжну та приватну адвокатуру. Ця постанова, що була «аналогічною»⁵⁸ за змістом до положень Декрету № 1 «Про суд» 1917 року, в ч. 3 якого зазначається, що Рада Народних Комісарів постановляла скасувати донині існуючі інститути судових слідчих, прокурорського нагляду, а також і інститути присяжної та приватної адвокатури. У цій же частині вказувалося, що у ролі обвинувачів і захисників, що допускалися і на стадії попереднього слідства, а у цивільних справах – повірених, допускалися всі незганьблені громадяни незалежно від статі, що користувалися громадянськими правами⁵⁹. Слід зауважити, що це фактично перший нормативний акт, в якому, хоча і формально, але згадується термін «адвокатура».

Після згаданих революційних подій «влада в Україні певний час залишалась у Центральній Раді, яка частково реформувала судову систему царської Росії»⁶⁰, проте «залишила присяжну адвокатуру без змін»⁶¹. 14 лютого 1919 року був прийнятий Декрет РНК УРСР «Про суд» та затверджено тимчасове положення про народні суди і революційні трибунали УРСР⁶², якими було вдруге ліквідовано відновлену Центральною Радою присяжну та приватну адвокатуру. Для здійснення функції захисту створювалися колегії правозаступників, які стали «жалюгідною подобою інституту присяжних повірених»⁶³. Як стверджує О.В. Россильна, «негативною особливістю післяреволюційного періоду була й заміна діяльності представників формою трудової повинності. Правовою основою цьому слугували Декрет РНК УРСР від

⁵⁵ Чайка Р.А. Участь захисника на досудовому слідстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Р.А. Чайка. – Х., 2008. – 19 с.; Кучевський П.В. Діяльність адвоката у кримінальному процесі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / П.В. Кучевський. – К., 2011. – 18 с.

⁵⁶ Сафулько С.Ф. Енциклопедичний довідник майбутнього адвоката: у 2 ч. / О.Д. Святоцький, С.Г. Захарченко, С.Ф. Сафулько та ін.; за заг. ред. С.Ф. Сафулька. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – Ч. 1. – 616 с.

⁵⁷ Заборовський В.В. Розвиток інституту української адвокатури в 1917-1992 роках [Електронний ресурс] / В.В. Заборовський // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 5. – С. 315-318. – Режим доступу: http://rap.in.ua/5_2015/95.pdf

⁵⁸ Рогатюк І.В. Обвинувачення у кримінальному процесі України: монографія / І.В. Рогатюк. – К.: Атіка, 2007. – 160 с.

⁵⁹ О суде: Декрет № 1 Совета Народных Комиссаров РСФСР от 22 ноября (5 декабря) 1917 года // Декреты Советской власти. – М.: Гос. изд-во полит. литературы, 1957. – Т. 1. – 625 с.

⁶⁰ Сафулько С.Ф. Енциклопедичний довідник майбутнього адвоката: у 2 ч. / О.Д. Святоцький, С.Г. Захарченко, С.Ф. Сафулько та ін.; за заг. ред. С.Ф. Сафулька. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – Ч. 1. – 616 с.

⁶¹ Баулін О.В. Адвокатський іспит. Підготовчий курс: навч. посіб. / О.В. Баулін, В.І. Лебідь, А.С. Матвеев, М.А. Пожидаєва. – К.: Алерта, 2013. – 735 с.

⁶² Бурак О.В. Організаційно-правові засади діяльності спеціалізованих судів в контексті європейських стандартів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / О.В. Бурак. – К., 2010. – 18 с.

⁶³ Гусєва В.П. Щодо питання проведення чисток серед представників адвокатури в УСРР у 1919-1920 роках / В.П. Гусєва // Вісник Академії адвокатури України. – 2013. – Число 2. – С. 91-96.

16 квітня 1919 р. «Про трудову повинність спеціалістів по судовій частині» та Постанова РНК «Про реєстрацію осіб з вищою юридичною освітою» від 11 травня 1920 року»⁶⁴. З цього приводу заслуговує на увагу твердження О.Д. Святоцького та М.М. Михеєнка, що «про значне одержавлення адвокатури, обмеження професійної свободи та незалежності представників свідчить той факт, що всі правозаступники перебували на державній службі й одержували заробітну плату»⁶⁵.

26 жовтня 1920 року було прийнято Положення про народний суд УРСР, відповідно до якого члени колегії правозаступників обов'язково залучалися як захисники обвинувачених у кримінальних справах, що розглядалися за участі шести народних засідателів. Захисниками й представниками, окрім таких правозаступників сторін, могли бути також близькі родичі, працівники державних установ, члени громадських організацій. Також слушним є зауваження В.Г. Пожар про те, що «вперше цим Положенням було створено можливість здійснення правоздатності юридичних осіб в суді за допомогою юрисконсультів»⁶⁶.

Подальший етап розвитку вітчизняної адвокатури пов'язаний із уведенням в УРСР нової економічної політики. 2 жовтня 1922 році Всеукраїнським Центральним Виконавчим Комітетом було прийнято Положення «Про адвокатуру»⁶⁷. Зауважимо, що хоча в найменуванні акта й наявний термін «адвокатура», все ж таки в його змісті застосовується термін «колегія оборонців». Слід звернути увагу на те, що в юридичній літературі досить часто використовується також термін «колегія захисників». Тобто у цей час адвокати фактично найменувалися оборонцями (захисниками), а адвокатура в свою чергу мала назву «колегія оборонців» (захисників). Враховуючи, що це Положення встановлювало лише загальні засади створення колегії оборонців (захисників), «Народний комісаріат юстиції в 1922 р. приймає Положення «Про колегії захисників», згідно з яким ці колегії створювалися у кожній губернії при губернських судах, а нагляд за їх діяльністю покладалася на суд, виконком і прокуратуру»⁶⁸. Слушною з цього приводу є думка Д.П. Фіолевського, який, характеризуючи згадані Положення, вказує на те, що «після десятків невдалих спроб вигадати щось нове більшовики повернулися до форми організації адвокатури, створеної реформою 1864 р. Різниця виявилася лише в тому, що новій владі адвокатура була потрібна ще менше, ніж царському режимові. Але вона була змушена її терпіти з метою надання своїм діям видимості за-

⁶⁴ Россильна О.В. Особливості представництва в господарському процесі в XIX-XX ст. / О.В. Россильна // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 3. – С. 208-211.

⁶⁵ Святоцький О.Д. Адвокатура України : навч. посіб. / О.Д. Святоцький, М.М. Михеєнко. – К.: Ін Юре, 1997. – 224 с.

⁶⁶ Пожар В.Г. Генеза та деякі перспективи розвитку інституту представництва у кримінальному судочинстві України / В.Г. Пожар // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 60. – С. 231-240.

⁶⁷ Про адвокатуру: Положення Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету від 2 жовтня 1922 року // Збірник постанов та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1922-1923 рр. – Харьков: Літо-друкарня «Книгостілка», 1922. – 1147 с.

⁶⁸ Сафулько С.Ф. Енциклопедичний довідник майбутнього адвоката: у 2 ч. / О.Д. Святоцький, Т.Г. Захарченко, С.Ф. Сафулько та ін.; за заг. ред. С.Ф. Сафулька. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – Ч. 1. – 616 с.

ності. Тому, повернувшись до зруйнованої дореволюційної моделі, більшовики запровадили щодо адвокатури потрібний державний нагляд⁶⁹. Як зазначає А.В. Меланчук, на початку існування радянської адвокатури «створення органів партійної і державної влади до адвокатури і адвокатів було не просто негативним, відверто ворожим»⁷⁰.

Наступний етап розвитку адвокатури пов'язаний з прийняттям 12 вересня 1928 року Колегією Народного комісаріату юстиції УРСР Постанови «Про реорганізацію колегії захисників», якою вказувалося на доцільності переходу на колективну форму організації діяльності (праці) захисників (оборонців), що включала ліквідацію приватних кабінетів. На підставі цієї Постанови, як зазначає О. Г. Яновська, «20 жовтня 1929 р. НКЮ УРСР затвердив Положення про колективні форми роботи захисників окружних колегій. У межах округу організовувався єдиний колектив захисників, куди входили всі члени колегії захисників даного округу. Юридична допомога надавалася тільки через консультації. [...] Захист у суді член колегії захисників міг здійснювати лише за ордером юридичної консультації або президії колегії»⁷¹. Вона також зазначає, що саме з цього моменту і аж до прийняття Закону України «Про адвокатуру» була встановлена монополія колегій адвокатів на надання юридичної допомоги. Щодо цього заслуговує на увагу думка А.В. Коршенка: «Завдяки колективним методам діяльності колегій захисників було розширено коло громадян, яким надавалася юридична допомога, сконцентровано роботу державних установ і організацій щодо правового обслуговування громадян. Фактично така система діяла до 90-х років ХХ століття»⁷². Враховуючи вказане, та незважаючи на те, що «діяльність цієї колегії визначалася як професійна. Поняття «адвокатура» не вживалося»⁷³.

Подальший розвиток вітчизняного інституту адвокатури пов'язаний із прийняттям 30 січня 1937 року Конституції (Основного Закону) УРСР⁷⁴, якою, зокрема шляхом закріплення права обвинуваченого на оборону (ст. 110) та права на недоторканність особи (ст. 126), було розширено діяльність адвокатури. 22 грудня 1938 року НКЮ СРСР видав директиву «Про роботу колегій захисників», яка, як зазначає О.В. Баулін, «була спрямована на одержавлення адвокатури»⁷⁵. Згодом Радою Народних Комісарів СРСР було

⁶⁹ Фіолевський Д.П. Адвокатура: підручник / Д.П. Фіолевський. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Алерта, 2014. – 624 с.

⁷⁰ Меланчук А.В. Адвокатура в Російській Імперії і сучасній Україні (порівняльно-правовий аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / А.В. Меланчук. – Одеса, 2014. – 22 с.

⁷¹ Яновська О.Г. Адвокатура України: навч. посібник / О.Г. Яновська. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 280 с.

⁷² Коршенко А.В. Генеза права на правову допомогу / А.В. Коршенко // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2013. – № 4. – С. 21-25.

⁷³ Сафулько С.Ф. Енциклопедичний довідник майбутнього адвоката: у 2 ч. / О.Д. Святоцький, Т.Г. Захарченко, С.Ф. Сафулько та ін.; за заг. ред. С.Ф. Сафулька. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – Ч. 1. – 616 с.

⁷⁴ Конституція (Основний Закон) УРСР від 30 січня 1937 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1937.html>

⁷⁵ Баулін О.В. Адвокатський іспит. Підготовчий курс : навч. посіб. / О.В. Баулін, В.І. Лебідь, П.С. Матвеев, М.А. Пожидаєва. – К.: Алерта, 2013. – 735 с.

затверджене Положення «Про адвокатуру» від 16 серпня 1939 року⁷⁶, на підставі якого колегії адвокатів створювалися в республіках та областях – тобто фактично відбулася централізація адвокатури. Такі колегії адвокатів відповідно до ч. 4 Розділу 1 наділялися правами юридичної особи. Позитивним моментом в аспекті нашого дослідження є те, що в цьому Положенні відсутні терміни «захисники», «боронці», а вже використовується термін «адвокат». Як зазначає М.Ю. Барцевський, термін «адвокат» з'явився в юридичному словнику Росії в 1864 році, але до 1939 року не вживався в нормативних актах⁷⁷. Проте замість терміна «адвокатура» Положення 1939 року застосовувалися «колегія адвокатів». Слід зазначити, що більшість тогочасних науковців виявилися прихильниками назви «адвокатура» та «адвокат»⁷⁸.

У період війни чисельний склад адвокатури скоротився (за перші два роки війни – на 55%)⁷⁹. У той час на неї покладалися одна з основних функцій щодо надання безоплатної правової допомоги інвалідам, військовослужбовцям та членам їхніх сімей. 25 вересня 1962 року Указом Президії Верховної Ради УРСР було затверджено Положення про адвокатуру. Як зазначають укладачі Енциклопедичного довідника майбутнього адвоката: «визначення поняття «адвокатура» в Указі не надавалося»⁸⁰. Це поняття ототожнювалося із такою формою професійного об'єднання адвокатів як колегія адвокатів. Позитивною рисою Положення є те, що в ньому фактично наводилося визначення поняття «колегії адвокатів» як добровільного об'єднання осіб, які займаються адвокатською діяльністю як добровільного об'єднання осіб, які займаються адвокатів створювалися з метою здійснення захисту на попередньому слідстві і в суді, представництва в цивільних справах у суді і арбітражі, а також надання іншої юридичної допомоги громадянам, підприємствам, установам, організаціям та колгоспам.

Наступний етап розвитку інституту вітчизняної адвокатури пов'язаний з прийняттям 20 квітня 1978 року Конституції УРСР⁸¹, яка базувалася на основі Конституції СРСР від 7 квітня 1977 року. У ч.1 ст. 159 Конституції УРСР містилося положення, згідно з яким для подання юридичної допомоги громадянам і організаціям діють колегії адвокатів. У випадках, передбачених законодавством, юридична допомога надається безоплатно. Таке правове регулювання свідчить про те, що «адвокатура» вперше офіційно визнавалася кон-

⁷⁶ Положення об адвокатуре СССР, утверждено Постановлением СНК СССР от 16 августа 1939 года № 1219 // СП СССР. – 1939. – № 49. – С. 394.

⁷⁷ Барцевский М.Ю. Проблемы российской адвокатуры: автореф. дис. на соискание учен. степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право, государственное управление; административное право; муниципальное право», 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / М.Ю. Барцевский. – М., 1997. – 51 с.

⁷⁸ Дубровский М. К вопросу о советской адвокатуре / М. Дубровский // Социалистическая законность. – 1937. – № 1. – С. 56-58.

⁷⁹ Ляпина Д.Р. Развитие конституционно-правовых норм об адвокатуре в советский период с 1917 года до начала 90-х годов XX века / Д.Р. Ляпина // Бизнес в законе. – 2010. – № 3. – С. 40-42.

⁸⁰ Сафулько С.Ф. Энциклопедичний довідник майбутнього адвоката: у 2 ч. / О.Д. Святоцький. Ч. 1. – 616 с.

⁸¹ Конституція УРСР від 20 квітня 1978 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1978. – № 18. – Ст. 268.

ституційним органом»⁸². Конституційне визнання статусу адвокатури сприяло прийняттю «першого і єдиного в СРСР Закону «Про адвокатуру в СРСР» 11.1979 року»⁸³. Цей Закон став основою для прийняття Закону УРСР про затвердження Положення про адвокатуру Української РСР»⁸⁴ від 22 жовтня 1980 року № 1050-Х. У Законі, як і в згадуваному Положенні ще 1982 року йшлося про те, що колегії адвокатів є добровільними об'єднаннями осіб, які займаються адвокатською діяльністю (ч. 1 ст. 3). Хоча в той час, законодавець фактично ще виходив з ототожнення понять «адвокатура» й «колегія адвокатів», ми вважаємо, що позитивним моментом Закону є норма ч. 2 ст. 1 Закону, згідно з якою адвокатура Української РСР сприяє захороні прав і законних інтересів громадян і організацій, здійсненню правосуддя, додержанню і зміцненню соціалістичної законності, вихованню громадян у дусі точного і неухильного виконання радянських законів, бережливості ставлення до народного добра, додержання дисципліни праці, поваги до честі й гідності інших осіб, до правил соціалістичного співжиття. Заключуючи такою нормою завдання адвокатури, ми звертаємо увагу на те, що законодавець фактично в описовій формі вперше надає визначення поняття «адвокатура»⁸⁵.

Вищевказаний Закон УРСР 1980 року діяв аж до прийняття 15 грудня 1992 року Закону України «Про адвокатуру»⁸⁶, який і втілює сучасний, новітній етап становлення інституту незалежної вітчизняної адвокатури. Закон України «Про адвокатуру» 1992 року втратив чинність у зв'язку з прийняттям 5 липня 2012 року Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»⁸⁷. Особливістю Закону України «Про адвокатуру» 1992 року було те, що в ньому вперше на законодавчому рівні було закріплено повноцінне поняття «адвокатура» (ст. 1 Закону). Ця дефініція давала можливість сприйняти адвокатуру і як добровільне, професійне об'єднання, і як інститут громадянського суспільства. Визначення поняття «адвокатура» отримало своє закріплення і в положеннях чинного Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (ст. 2).

Щодо поняття «адвокат», то в попередньому Законі України «Про адвокатуру» фактично була відсутня чітка дефініція поняття «адвокат», лише аналіз положень ст. 2 Закону («Адвокат») свідчив про використання законодавцем описової форми подання цієї дефініції, якою закріплювалася статусна сторо-

82. Мхитарян С.О. Конституційно-правове регулювання інституту публичних корпорацій в Росській Федерації: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / С.О. Мхитарян. – М., 2010. – 27 с.

83. Баулін О.В. Адвокатський іспит. Підготовчий курс : навч. посіб. / О.В. Баулін, В.І. Лебідь, М.А. Пожидаєва, М.А. Пожидаєва. – К.: Алерта, 2013. – 735 с.

84. Про затвердження Положення про адвокатуру Української РСР [Електронний ресурс] : Закон УРСР від 22 жовтня 1980 року № 1050-Х. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/T801050.html

85. Заборовский В.В. Развитие института украинской адвокатуры в советский период в аспекте эволюции терминов «адвокат» и «адвокатура» / В.В. Заборовский // Гуманитарные и юридические исследования. – 2017. – № 1. – С. 162-167.

86. Про адвокатуру: Закон України від 19 грудня 1992 року № 2887-XII (втратив чинність) // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 9. – Ст. 62.

87. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI // Офіційний сайт Верховної Ради України. – 2012. – № 62. – Ст. 17.

на поняття (у ній врегульовувалися лише вимоги до особи, яка могла стати адвокатом). Чинний Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» також надає визначення поняття «адвокат» (п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону), але й воно не позбавлене недоліку, який полягає у використанні бланкетних норм («на підставах та в порядку») при формуванні такої дефініції.

Висновки. Розглянувши етапи становлення інституту вітчизняної адвокатури в історичній ретроспективі, можна дійти висновку, що зародження такого інституту відбулося за часів Київської Русі (IX-XIII ст.), у той час як формування адвокатури, що вже набуває рис професійного характеру (професійної адвокатури) відбувається в період польсько-литовської доби (XIV-XVI ст.). Цей період характеризується й використанням легально закріпленого терміна «прокуратор» (фактично є аналогом терміна «адвокат» у сучасному його розумінні) щодо позначення фахівця, для якого заступництво стає вже професією, тоді як застосування терміна «адвокат» (*advocatus*) мало зовсім інше значення, оскільки стосувалося посадової особи – «війта», на якого й покладалося здійснення судової влади в місті.

Історико-правовий аналіз розвитку вітчизняної адвокатури вказує на те, що вперше використання терміна «адвокат» («повірений») та спроба сформулювати його дефініцію здійснюється в проекті Кодексу українського права під назвою: «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року, який хоча й не був затверджений царським урядом, проте використовувався на практиці. Негативне ставлення тогочасної влади до інституту адвокатури зумовило відсутність офіційного закріплення цього терміна в нормативних документах ще протягом тривалого часу, незважаючи на його поширеність і в юридичній лексиці, і в науковій літературі. Така ситуація простежувалася й на етапі організаційного оформлення інституту професійної адвокатури, що було юридично закріплено внаслідок проведення судової реформи 1864 року, яка передбачала введення в обіг нових термінів: «присяжний повірений», «приватний повірений», а також «стан» (рос.: «сословие»).

Щодо радянського (післяреволюційного) періоду розвитку української адвокатури (1917-1992 роки), то Декрет № 1 «Про суди» 1917 року (аналогічною за змістом була постанова Народного Секретаріату України «Про введення народного суду» 1918 року) фактично став першим нормативним актом, в якому, хоча і формально, але згадується термін «адвокатура». Позитивним моментом прийнятого у 1939 році нового Положення Ради Народних Комісарів «Про адвокатуру» стало перше використання в нормативних актах терміна «адвокат», проте для відтворення сутності саме інституту адвокатури застосовувався термін «колегія адвокатів» (попереднє Положення ВЦВК «Про адвокатуру» 1922 року вживало інший термін – «колегія оборонців»). У Положенні про адвокатуру 1962 року адвокатура ототожнювалася із такою формою професійного об'єднання адвокатів як колегія адвокатів та надавалося визначення останньої, тоді як в Положенні про адвокатуру 1980 року вперше в описовій формі була сформована дефініція саме поняття «адвокатура».

Положення про адвокатуру 1980 року діяло аж до прийняття Закону України «Про адвокатуру» 1992 року, який і втілює сучасний, новітній етап становлення інституту незалежної вітчизняної адвокатури, особливістю якого є те, що в ньому вперше на законодавчому рівні було закріплено повноцінне визначення поняття «адвокатура» (ст. 1 Закону). На відміну від попереднього, чинний на сьогодні Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» розкриває й дефініцію поняття «адвокат», але використання законодавцем бланкетних норм не дає можливості з'ясувати основну його сутність, а отже, не виправдовує необхідності існування такої одиниці логічного мислення.

Отже, дослідження етапів становлення та розвитку інституту вітчизняної адвокатури надало можливість не тільки визначити п'ять основних таких етапів (зародження прототипу інституту адвокатури за часів Київської Русі, формування адвокатури, яка набуває рис професійного характеру в період польсько-литовської доби, організаційне оформлення даного інституту внаслідок проведення судової реформи 1864 року, радянський період існування інституту української адвокатури та сучасний, новітній етап становлення інституту незалежної вітчизняної адвокатури), але й насамперед розкрити еволюцію розуміння термінів «адвокат» і «адвокатура» в ході історичного розвитку даного інституту (від застосування терміна «адвокат» для позначення посадової особи – «війта» та використання даного терміна і спроби сформулювати його дефініцію в проєкті Кодексу українського права під назвою: «Права, за якими судитись малоросійський народ» 1743 року до повноцінного використання терміно-понять «адвокат» та «адвокатура» на сучасному, новітньому етапі розвитку інституту української адвокатури).

Література:

1. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення незалежної адвокатури України: монографія / В.В. Заборовський. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 900 с.
2. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в Україні / В.В. Заборовський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2012. – Вип. 19. – Т. 1. – С. 162–164.
3. Заборовський В.В. Незалежний правовий статус адвоката [Електронний ресурс] / В.В. Заборовський // Порівняльно-аналітичне право. – 2017. – № 1. – С. 266-268. – Режим доступу: http://pap.in.ua/1_2017/81.pdf
4. Заборовський В.В. До питання про дефініцію поняття «адвокат» / В.В. Заборовський // Проблеми законності. – 2016. – № 132. – С. 75-82.
5. Заборовський В.В. Плюралізм у розумінні поняття «адвокатура» та його співвідношення із поняттям «адвокат» / В.В. Заборовський // Проблеми законності. – 2016. – № 135. – С. 234-244.
6. Святоцький О.Д. Адвокатура історія і сучасність / О.Д. Святоцький, В.В. Медведчук. – К.: Ін Юре, 1997. – 320 с.
7. Кучерена А.Г. Роль адвокатури в становленні гражданского общества в России: автореф. дис. на соискание учен. степени докт. юрид. наук:

спец. 12.00.11 «Судебная власть, прокурорский надзор, организация правоохранительной деятельности, адвокатура» / А.Г. Кучерена. – М., 2002. – 44 с.

8. Le Berquier Jules. Le barreau moderne, français et étranger [Електронний ресурс] / Jules Le Berquier. – Paris: Marchal, Billard. – 1882. – 2-е éd. – 534 p. – Режим доступу: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k94645d/f16.image>

9. Grellet-Dumazeau M. Le Barreau romain, recherches et études sur le barreau de Rome, depuis son origine jusqu'à Justinien, et particulièrement au temps de Cicéron [Електронний ресурс] / M. Grellet-Dumazeau. – Paris: Durand. – 1858. – 2-е éd. – 475 p. – Режим доступу: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6355041s/f62.image>

10. Васьковській Е.В. Организация адвокатуры: в 2 ч. / Е.В. Васьковській. – С.-Пб.: Н.К. Мартынов, 1893. – Ч. 1 : Очерк всеобщей истории адвокатуры. – 621 с.

11. Синеокий О.В. Адвокатура как институт правовой помощи и защиты: учебное пособие / О.В. Синеокий. – Х.: Право, 2008. – 496 с.

12. Чайка Р.А. Участь захисника на досудовому слідстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Р.А. Чайка. – Х., 2008. – 19 с.

13. Кучевський П.В. Діяльність адвоката у кримінальному процесі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / П.В. Кучевський. – К., 2011. – 18 с.

14. Яновська О.Г. Адвокатура України: навч. посібник / О.Г. Яновська. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 280 с.

15. Заборовський В.В. Зародження інституту української адвокатури (IX-XVIII ст.) / В.В. Заборовський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2015. – Вип. 35. – Ч. 1., Т. 3. – С. 139-142.

16. Святоцька В.О. Інститут адвокатури України: становлення та розвиток: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / В.О. Святоцька. – Л., 2010. – 20 с.

17. Статути Великого князівства Литовського: у 3-х т. / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2003. – Т. I : Статут Великого князівства Литовського 1529 року. – 464 с.

18. Аракелян М.Р. Развитие института судебного представительства в Великом княжестве Литовском / М.Р. Аракелян // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. – Одеса: Юридична література, 2009. – Т. VIII. – С. 101-109.

19. Попелюшко О.В. Щодо питання про зародження та становлення адвокатури України [Електронний ресурс] / В.О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 1(13). – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16pvosau.pdf>

20. Статути Великого князівства Литовського: у 3-х т. / За ред. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2003. – Т. II : Статут Великого князівства Литовського 1566 року. – 560 с.
21. Сафулько С.Ф. Енциклопедичний довідник майбутнього адвоката: у 4 ч. / О.Д. Святоцький, Т.Г. Захарченко, С.Ф. Сафулько та ін.; за заг. ред. С.Ф. Сафулька. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – Ч. 1. – 616 с.
22. Статути Великого князівства Литовського: у 3-х т. / За ред. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2003. – Т. III : Статут Великого князівства Литовського 1588 року. – 568 с.
23. Заборовский В.В. Становления и развитие института украинской адвокатуры во времена Киевской Руси и в период польско-литовского правления / В.В. Заборовский // Teise. – 2016. – № 100. – С. 140-145.
24. Кобилецький М.М. Магдебурзьке право і його застосування в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / М.М. Кобилецький. – Л., 2010. – 35 с.
25. Бевз М. Самоврядування та архітектурний розвиток приватних резиденціональних міст в Галичині у XVII-XVIII ст. // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. Адміністративний устрій та самоврядування в Україні XVII-XVIII ст. – 1999. – Вип. VII. – С. 32-38.
26. Кулаковський П.М. Інструкція сеймику Чернігівського воєводства 1646 року / П.М. Кулаковський // Україна модерна. – 2001. – Число 6. – С. 113-138.
27. Резник Г.М. Лекція «О справедливости» (к 150-летию судебной реформы в России) [Электронный ресурс] / Г.М. Резник. – Режим доступа: <http://open-lecture.ru/lectures/reznik>
28. Бородиня А. Маленький роман «Спички» [Электронный ресурс] / А. Бородиня. – Новый Мир». – 1993. – № 6. – Режим доступа: http://magazines.russ.ru/novyi_mi/1993/6/borod-pr.html
29. Анохина С.В. Институт судебного представительства в России XV – вторая половина XIX вв.: историко-правовое исследование : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория права и государства», история права государства», 12.00.11 «Судебная власть, прокурорский надзор, организация правоохранительной деятельности» / С.В. Анохина. – Ставрополь, 2010. – 25 с.
30. Краткое изображение процессов или судебных тяжб (1715 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.history.ru/content/view/1276/87/1/1/>
31. Хавронюк М.І. Військові злочини: навчальний посібник / М.І. Хавронюк. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1995. – 156 с.
32. Романовський Я. Історія формування та розвитку військового судочинства на території України / Я. Романовський, О. Хлопецький // Схід. Аналітично-інформаційний журнал. – 2008. – № 7 (91). – С. 63-67.
33. Шевчук А. Інтеграція річпосполитівського інституту адвокатури до російської судової системи на Волині наприкінці XVIII – в першій половині

XIX ст.: матеріали IV Волинської міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 10-річчю заснування історичного факультету Житомирського державного університету ім. І. Франка (м. Житомир, 18-19 листопада 2011 р.). – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 103-105.

34. Ильина Т.Н. Понятие «адвокатура» в дореволюционной России: семантические и правовые особенности / Т.Н. Ильина // Историко-правовые проблемы: новый ракурс: сборник научных статей. – Курск: КГУ, 2012. – Вып. 5. – С. 142-158.

35. Резнік О.І. Система джерел українського права XVIII ст.: аналіз крізь призму кодифікації права Гетьманщини / О.І. Резнік // Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили. – 2012. – Вип. 171. – Т. 183. – С. 21-25.

36. Остапенко Т.О. «Права, згідно з якими судиться малоросійський народ» 1743 р. – важливий етап систематизації права України-Гетьманщини XVIII ст. [Електронний ресурс] / Т.О. Остапенко // Актуальні проблеми політики. – 2014. – Вип. 51. – С. 440-446. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2014_51_55

37. Права, по которым судится малоросийский народ / Под ред. А.Ф. Кистяковского. – Киев, Университетская типография (И.И. Завадского), 1879. – 1063 с.

38. Яковлів А. Український кодекс 1743 року «Права, по которым судится малоросійський народ»: його історія джерела та систематичний виклад змісту / А. Яковлів. – Мюнхен: Заграва, 1949. – 210 с.

39. Меланчук А.В. Адвокатура в Російській Імперії і сучасній Україні (порівняльно-правовий аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / А.В. Меланчук. – Одеса, 2014. – 22 с.

40. Коваль М. Державна влада та адвокатура в світлі забезпечення справедливого судочинства в Україні [Електронний ресурс] / М. Коваль // Юридичний журнал. – 2006. – № 5. – С. 45-54. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2251>

41. Савуляк Р. Особливості проведення судової реформи 1864 року в Україні / Р. Савуляк // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали VIII Регіональної науково-практичної конференції (м. Львів, 13-14 лютого 2002 р.). – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. – С. 92-96.

42. Лавицкая М.И. Развитие российской адвокатуры в период с 1864 по 1917 год / М.И. Лавицкая // Ученые записки Орловского государственного университета. – 2012. – № 4. – С. 56-64.

43. Заборовський В.В. Розвиток інституту української адвокатури відповідно до положень судової реформи 1864 року/ В.В. Заборовський // Актуальні питання розвитку права та законодавства: наукові дискусії: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 18-19 грудня 2015 р.): у 2-х ч. – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2015. – Ч. 1. – С. 11-13.

44. Потехин П.А. Отрывки из воспоминаний адвоката / П.А. Потехин // *Право*. – 1900. – № 1-52. – С. 2213-2220.

45. Спасович В.Д. Застольные речи в собраниях сословия присяжных поверенных округа С.-Петербургской судебной палаты (1873-1901) / В.Д. Спасович. – Лейпциг: Изд. Э.Л. Каспаровича, 1903. – 104 с.

46. История русской адвокатуры: в 3-х т. / И.В. Гессен. – М.: Изд. Советов Присяж. Повер., 1914. – Т. 1 : Адвокатура, общество и государство, 1864-1914. – 672 с.

47. Баршевский М.Ю. Проблемы российской адвокатуры: автореф. дис. на соискание учен. степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; государственное управление; административное право; муниципальное право», 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / М.Ю. Баршевский. – М., 1997. – 51 с.

48. Павлова Г.А. Статус адвокатуры в Российской Федерации на современном этапе ее развития: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.11 / Павлова Галина Анатольевна. – М., 2005. – 245 с.

49. Заборовський В.В. Розвиток інституту української адвокатури в 1917-1992 роках [Електронний ресурс] / В.В. Заборовський // *Порівняльно-аналітичне право*. – 2015. – № 5. – С. 315-318. – Режим доступу: http://pap.in.ua/5_2015/95.pdf

50. Рогатюк І.В. Обвинувачення у кримінальному процесі України : монографія / І.В. Рогатюк. – К.: Атіка, 2007. – 160 с.

51. О суде: Декрет № 1 Совета Народных Комиссаров РСФСР от 22 ноября (5 декабря) 1917 года // *Декреты Советской власти*. – М.: Гос. изд-во полит. литературы, 1957. – Т. 1. – 625 с.

52. Баулін О.В. Адвокатський іспит. Підготовчий курс: навч. посіб. / О.В. Баулін, В.І. Лебідь, П.С. Матвеев, М.А. Пожидаєва. – К.: Алерта, 2013. – 735 с.

53. Бурак О.В. Організаційно-правові засади діяльності спеціалізованих судів в контексті європейських стандартів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / О.В. Бурак. – К, 2010. – 18 с.

54. Гусева В.П. Щодо питання проведення чисток серед представників адвокатури в УСРР у 1919–1929 роках / В.П. Гусева // *Вісник Академії адвокатури України*. – 2013. – Число 2. – С. 91-96.

55. Россильна О.В. Особливості представництва в господарському процесі в XIX-XX ст. / О.В. Россильна // *Часопис Київського університету права*. – 2013. – № 3. – С. 208-211.

56. Пожар В.Г. Генеза та деякі перспективи розвитку інституту представництва у кримінальному судочинстві України / В.Г. Пожар // *Актуальні проблеми держави і права*. – 2011. – Вип. 60. – С. 231-240.

57. Про адвокатуру: Положення Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету від 2 жовтня 1922 року // *Збірник постанов та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1922-1923 рр.* – Харків: Літо-друкарня «Книгоспілка», 1922. – 1147 с.

58. Фіолевський Д.П. Адвокатура: підручник / Д.П. Фіолевський. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Алерта, 2014. – 624 с.
59. Коршенко А.В. Генеза права на правову допомогу / А.В. Коршенко // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2013. – № 4. – С. 21-25.
60. Конституція (Основний Закон) УРСР від 30 січня 1937 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1937.html>
61. Положение об адвокатуре СССР, утверждено Постановлением СНК СССР от 16 августа 1939 года № 1219 // СП СССР. – 1939. – № 49. – Ст. 394.
62. Дубровский М. К вопросу о советской адвокатуре / М. Дубровский // Социалистическая законность. – 1937. – № 1. – С. 56-58.
63. Ляпина Д.Р. Развитие конституционно-правовых норм об адвокатуре в советский период с 1917 года до начала 90-х годов XX века / Д.Р. Ляпина // Бизнес в законе. – 2010. – № 3. – С. 40-42.
64. Конституція УРСР від 20 квітня 1978 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1978. – № 18. – Ст. 268.
65. Мхитарян С.О. Конституционно-правовое регулирование института публичных корпораций в Российской Федерации: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / С.О. Мхитарян. – М., 2010. – 27 с.
66. Про затвердження Положення про адвокатуру Української РСР [Електронний ресурс]: Закон УРСР від 31 жовтня 1980 року № 1050-Х. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T801050.html
67. Заборовский В.В. Развитие института украинской адвокатуры в советский период в аспекте эволюции понимания терминов «адвокат» и «адвокатура» / В.В. Заборовский // Гуманитарные и юридические исследования. – 2017. – № 1. – С. 162-167.
68. Про адвокатуру: Закон України від 19 грудня 1992 року № 2887-ХІІ (втратив чинність) // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 9. – Ст. 62.
69. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 62. – Ст. 17.